

3. NAUKA I POLITIKA

*Rade Bojović**

Sažetak: U periodu od Berlinskog kongresa do nestanka države (1878–1918) Crna Gora nije uspjela formirati naučnu ustanovu. I nakon stvaranja Kraljevine SHS, istorija Crne Gore ostaje istorija bez nauke. Razvoj nauke u Crnoj Gori istorijski je vezan za period postojanja SFRJ (1945–1991). Posvećenost naučnim djelatnostima u tadašnjoj Jugoslaviji omogućio je da se u Crnoj Gori formira CANU, Univerzitet, razviju fakulteti i naučni instituti. Međutim, višedecenijski zamah u domenu naučno-istraživačkog rada u cjelini je zaustavljen nakon raspada SFRJ. Crnoj Gori je danas potrebna inovirana politička klasa da bi se uspostavio i razvio funkcionalan naučnoistraživački sistem. Budućnost Crne Gore će zavisti od strategijski definisane futurističke politike. Tripartitna mreža koja bi uključivala kompetentnu državnu politiku, akademske i istraživačke resurse i inovacioni tržišni potencijal, treba da se strukturira na način koji će dugoročno razvijati nauku i tehnologiju u Crnoj Gori.

Ključne riječi: *nauka, politika, istorija i razvoj nauke, futuristička politika, tripartitna mreža*

Abstract: Within the period from Berlin Congress to state disappearance (1878–1918) Montenegro didn't manage to form a scientific institution. After the creation of Kingdom of Serbs Croats and Slovenians the history of Montenegro remains the one without science. Its development comes with the period of Socialist Federative Republic of Yugoslavia-SFRY (1945–1991). Scientific activities in that period made possible the creation of Montenegrin Academy of Sciences and Arts, University, but also the development of faculties and science institutes. Nevertheless, multi decade impulsion in the domain of scientific and research work was stopped due to disintegration of SFRY. Montenegro of today needs an innovated political class in order to establish and develop a functional scientific and research system. The future of Montenegro depends on strategically defined futuristic policies. Threeparttable network, which would include competent state politics, academic and research recourses and innovative market potential, should be structured in a way that could develop science and technology long term in Montenegro.

Key words: *science, politics, history and science development, futuristic policies, threeparttable network*

* Mr Rade Bojović, MEDIA d.o.o, Podgorica

3. 1. OSVRT NA PROŠLOST

3. 1. 1. NEDOSTIŽNA NAUKA

Crnogorska državna politika u periodu od Berlinskog kongresa do stvaranja Kraljevine SHS (1878–1918), zbog nepovoljnih istorijskih okolnosti i limitiranih ekonomskih i intelektualnih mogućnosti,¹ nije uspjela formirati nijednu naučnoistraživačku ustanovu. Institucija visokog obrazovanja u Crnoj Gori nije postojala, tako da su se bilo kakva naučna i intelektualna znanja morala sticati na stranim univerzitetima. Ipak, vrijedi konstatovati da se u to vrijeme razvija primjena odgovarajućih tehnoloških znanja u proizvodnom privatnom sektoru.² Radilo se o proizvodnji piva i izradi duvanskih proizvoda. Međutim, ukupan potencijal i negativna struktura crnogorske ekonomije, kao i realna politička, kulturna i istorijska ograničenja, onemogućili su bilo kakav državni prodor na planu naučnoistraživačkog rada. Bilo je to vrijeme kada je crnogorska politika morala da se bavi nedovršenim nacionalnim i teritorijalnim pitanjima, kao i inicijalnim utemeljenjem konstitucionalnih političkih odnosa³. U zemlji u kojoj je, pored nesumnjivih prosvjetnih napora, dominirala nepismenost⁴ i koja je u sociološkom pogledu imala karakteristike patrijarhalnog seoskog društva, teško je bilo graditi institucionalnu obrazovnu mrežu koja bi podrazumijevala radikalniju modernizaciju države. U isto vrijeme, državna politika se borila sa siromaštvom, dok je nacionalnom privredom dominirala nemodernizovana poljoprivreda što je u velikoj mjeri uticalo na odlazak stanovništva u bogate zemlje⁵. Zato se za tadašnju crnogorsku politiku primarni zadatak sastojao u podizanju nivoa pismenosti i stvaranju prosvjetnih ustanova koje bi u perspektivi omogućile dostizanje viših nivoa znanja. Međutim, ukupan stepen ekonomskog i obrazovnog razvika bio je daleko ispod nivoa koji bi omogućavao bilo kakav napredak nauke i na-

¹ Crnogorska privreda se gotovo u cjelini zasnivala na poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu i spadala je u izrazito siromašne nacionalne ekonomije. Takva ekonomija, osim što je obezbjeđivala skroman državni budžet, za posljedicu je imala visoku stopu nezaposlenosti i stalni trgovinski deficit. Pred kraj XIX vijeka iz Crne Gore se u potrazi za poslom iselilo oko 30.000 ljudi, što je predstavljalo oko 15% ukupnog stanovništva. U tom periodu Crna Gora se mnogo zaduživala tako da je 1889. god. imala spoljni dug od dva miliona fiorina, dok je državni budžet iznosio svega oko 800.000 fiorina. Već 1905. god. spoljni dug Crne Gore iznosi pet godišnjih budžeta. U takvim ekonomskim prilikama, iako su tadašnje crnogorske vlasti ipak bile posvećene otklanjanju vjekovne prosvjetne zaostalosti (do I svjetskog rata osnovano je pet nižih i jedna viša gimnazija i 211 osnovnih škola), otvaranje visokoobrazovne nastavno-naučne institucije nije bilo moguće realizovati. Ž. Andrijašević, Š. Rastoder: *Istorija Crne Gore*, CICG, 2006, str. 216–235.

² Formiraju se prva značajna preduzeća u domenu agroindustrije (pivara u Nikšiću osnovana je 1896. dok je prva fabrika duvana u Podgorici pokrenuta 1904. god.).

³ 1905. god. donosi se za Ustav za Knjaževinu Crnu Goru, *Reprint IP Obod* Cetinje, 1993.

⁴ Prema popisu iz 1909. god. u Crnoj Gori je 42% muškaraca i svega 4,5% žena bilo pismeno.

⁵ Npr. samo u periodu od 1903. do 1907. godine iz Crne Gore za SAD je otišlo preko 11.000 Crnogoraca, Ž. Andrijašević, Š. Rastoder: *Istorija Crne Gore*, CICG, 2006, str. 262.

učnoistraživačkih djelatnosti. Tadašnja Crna Gora je tek počela da se izvlači iz naslijeđene zaostalosti i bilo je nerealno očekivati da se brzo stvore intelektualni i institucionalni uslovi za sofisticiraniji obrazovni i naučni razvoj. U tom pogledu Crna Gora je u znatnoj mjeri zaostajala u odnosu na razvijenije djelove buduće jugoslovenske kraljevine. To se naročito vidi u poređenju sa Slovenijom, Hrvatskom (tada u sastavu Austro-Ugarske) i Kraljevinom Srbijom, koje već polovinom XIX vijeka imaju formirane visokoobrazovne institucije i naučna društva.⁶ Konačno, Kraljevina Crna Gora je svoj nestanak dočekala bez ijedne visokoobrazovne institucije, pri čemu nije uspjela oformiti bilo kakvu naučnu ustanovu, niti je na nivou tadašnje državne uprave postojao bilo kakav odsjek koji bi bio posvećen razvoju nauke i tehnologije.⁷

3. 1. 2. NEPOŽELJNA NAUKA

Istorija Crne Gore u okviru Kraljevine SHS (Jugoslavije) je istorija bez nauke. Iznevjerena očekivanja na političkom i ekonomskom planu jednako su se manifestovala i u oblasti visokog obrazovanja i nauke. Centralne vlasti u Beogradu su tokom cijelog trajanja međuratne jugoslovenske kraljevine ignorisale potrebu bilo kakvog razvoja visokog obrazovanja u Crnoj Gori, pa samim tim je institucionalizacija naučnoistraživačkog rada predstavljala političku i ekonomsku fikciju.⁸ Ovakav od-

⁶ U Ljubljani je 1839. god. formirano Muzejsko društvo za Kranjsku sa sekcijama za istoriju i prirodne nauke. U Beogradu se 1842. god. formira Društvo srpske slovesnosti, 1863. god. se osniva Univerzitet, dok se 1886. god. obrazuje Srpska akademija nauka i umjetnosti. Istovremeno, u Zagrebu se 1850. god. osniva Društvo za povjesnicu jugoslavensku, dok se 1866. osniva Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i konačno 1874. god. Univerzitet.

⁷ Tadašnja Crna Gora ima šest ministarstava, uključujući prosvjetni resor, ali ne postoje državni kapaciteti za bilo kakav institucionalni naučnoistraživački tretman.

⁸ Život Crne Gore u periodu od 22 godine i 4 mjeseca u Jugoslaviji između dva svjetska rata nije joj donio nikakve pomake naprijed u njenom ekonomskom razvitku, gledano sa aspekta pozicije koju je zauzimala na ljestvici pojedinih jugoslovenskih područja ulaskom u novu državu i na kraju njenog debakla 1941. godine. Crna Gora je ostala zajedno sa još nekim pokrajinama te države najzaostaliya u Jugoslaviji. Zauzimala je isto mjesto kao i 1918. godine, dakle, posljednje. Najbolji pokazatelj za privrednu nerazvijenost Crne Gore jeste podatak da je u 1931. godini 79,3% stanovništva živjelo od poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, što je bilo iznad jugoslovenskog prosjeka, koji je iznosio 76,7%. Crna Gora je 1939. godine imala svega 24 industrijska preduzeća. Imala je, dakle, 9 preduzeća više nego kad je stupila u zajedničku državu. U ovim preduzećima radilo je 1386 radnika. Industrija Crne Gore je prije Drugog svjetskog rata obuhvatala samo 5 industrijskih grana sa 15 proizvoda. Crna Gora je 1938. godine učestvovala u ukupnom broju fabrika u Jugoslaviji sa 0,52% u ukupnom kapitalu sa 0,20%, u pogonskoj snazi (u KS) sa 0,17%, u ukupnom broju radnih mjesta sa 0,10%, u vrijednosti industrijske proizvodnje sa 0,33%, dok je nacionalni dohodak po glavi stanovnika iznosio svega 31% prosječnog dohotka po stanovniku Jugoslavije. Investicije u industriji od 1918. do 1938. po stanovniku (Jugoslavija=100) iznosile su: u Crnoj Gori 12, Makedoniji i Bosni i Hercegovini 33, Vojvodini 100, Srbiji 108, Hrvatskoj 140 i Sloveniji 225. Crna Gora je, znači, zaostajala za Slovenijom, najrazvijenijim područjem u Jugoslaviji, za preko 22 puta. Vrijednost industrijske proizvodnje u 1938. godini po stanovniku je iznosila: u Crnoj Gori

nos prema Crnoj Gori se još bolje vidi u svijetlu podataka o naučnom razvoju favorizovanih i privilegovanih jugoslovenskih područja.⁹ Takav društveni položaj ne mijenja i činjenica da je 1937. god. u Baru formirana prva eksperimentalna istraživačka stanica „Topolica” koja je za cilj imala unapređenje kulture južnog voća i predstavljala simbolični početak istraživačkog rada u oblasti poljoprivrede. Međutim, u cjelini gledano, Crna Gora je tokom svog trajanja u okviru prve Jugoslavije predstavljala višestruko ignorisanu zemlju, što uključuje i odsustvo bilo kakve posvećenosti u pogledu stvaranja uslova za naučnoistraživačku djelatnost. Za razliku od perioda prije I svjetskog rata, kada je iz niza poznatih političkih i ekonomskih razloga bilo teško očekivati da se učini značajniji naučnoobrazovni iskorak, osim stvaranja bazične prosvjetne mreže, Crna Gora je tokom trajanja Kraljevine Jugoslavije u političkom smislu bila namjerno zapostavljena, što je za posljedicu imalo i odsustvo bilo kakvog relevantnog naučnoistraživačkog rada.

3. 1. 3. AFIRMACIJA I MARGINALIZACIJA NAUKE

Institucionalizacija nauke i visokog obrazovanja u Crnoj Gori istorijski i razvojno je vezana za period druge – Federativne Jugoslavije. Zahvaljujući snažnoj modernizaciji nove Jugoslavije, koja je obuhvatila i dinamičan razvitak visokog obrazovanja i naučnih institucija na cijeloj teritoriji zemlje, Crna Gora se po prvi put uključuje u mrežu jugoslovenskih naučnih ustanova. U prvih petnaest godina poslije II svjetskog rata formira se niz istraživačkih ustanova iz oblasti agronomije¹⁰, kao i Institut za proučavanje istorije crnogorskih naroda koji je osnovan 1948. god. na Cetinju. Istovremeno, pedesetih godina i naročito šezdesetih godina prošlog vijeka, jugoslovenska državna politika je u značajnoj mjeri posvećena jačanju domaće nauke, što se pozitivno reflektuje na širenje kapaciteta i jačanje konkurentnosti u oblasti naučnoistraživačkog rada.¹¹ Takva politika nije bez rezultata i u Crnoj Gori. U Titogra-

u Makedoniji 15,5% jugoslovenskog prosjeka, u Bosni i Hercegovini 59,5%, u Srbiji 73,5%, u Hrvatskoj 138,0% i u Sloveniji 290% jugoslovenskog prosjeka. Branislav Marović: *Crnogorska privreda između dva svjetska rata*, Portal Montengrina.

⁹ Pred Drugi svjetski rat u Kraljevini Jugoslaviji postoji 215 istraživačkih ustanova, od čega 27 društvenih, 39 prirodnih i 149 iz oblasti primijenjenih nauka. Gotovo sve ove ustanove su djelovale u okviru tadašnjih univerziteta. Istovremeno, u Ljubljani se 1919. formira Univerzitet, da bi Slovenija 1938. god. dobila i svoju akademiju nauka i umjetnosti. *Mala enciklopedija Prosvete*, Beograd 1978, Tom 2, strana 102.

¹⁰ Zavod za poljoprivredna istraživanja u Titogradu – 1945, Zavod za stočarstvo u Nikšiću – 1946, Zavod za južne kulture i vinogradarstvo u Baru – 1947, Dijagnostičko- veterinarska stanica u Titogradu – 1950, Stanica za voćarstvo u Bijelom Polju – 1952.

¹¹ 1953. god. u Vinči se osniva savezni Institut za nuklearne nauke „Boris Kidrič”. Federalna skupština 1957. god. donosi Zakon o organizaciji naučnog rada (formiraju sa savezni i republički savjeti za naučni rad), da bi se 1960. god. usvojio Zakon o načinu finansiranja naučnih ustanova 1960 (formiraju se savezni i republički fondovi za naučni rad). Kao posljedica ovih zakonodavnih promjena, kojima je afirmisan istraživački rad u privredi, u tadašnjoj Jugoslaviji se izvan Univerziteta osnivaju 252 naučne ustanove (67 društvenih, 91 biološka, 94 matematičko-tehničkih). Već 1965. god. se donosi Opšti zakon o organizo-

du se 1960. god. osniva Ekonomski fakultet, dok se 1965. formira Institut za društveno-ekonomska istraživanja. Konačno, 1973. god. formira se i Crnogorska akademija nauka i umjetnosti (prethodno je 1971. god. osnovano Društvo za nauku i umjetnost), da bi preloman istorijski iskorak predstavljalo konstituisanje prvog crnogorskog Univerziteta pod nazivom „Veljko Vlahović” (1974. god.). Ekspanzivan razvitak naučne djelatnosti u tadašnjoj Jugoslaviji omogućio je da se u Crnoj Gori u okviru Univerziteta razviju brojne nastavno-naučne fakultetske jedinice, kao i šest naučnih instituta. U tom periodu, zahvaljujući ekonomskom konceptu baziranom na ideološkom forsiranju industrijalizacije zemlje, osnovani su i istraživačko-razvojni instituti u okviru vodećih crnogorskih preduzeća.¹² Paralelno su se, kao i u ostatku Jugoslavije, formirale brojne naučnoistraživačke jedinice u okviru mašinske, elektro i drveno-prerađivačke industrije. Ukupno gledano, Crna Gora je u okviru SFRJ Jugoslavije doživjela dramatične promjene u domenu obrazovanja i naučne djelatnosti. Tadašnja politika, iako ideološki limitirana i nekritički fokusirana na strateški kontroverzne razvojne projekte, učinila je mnogo za stvaranje uslova koji su Crnu Goru oslobodili poražavajućeg položaja u domenu visokog obrazovanja i nauke. Crna Gora je do devedesetih godina proteklog vijeka uspjela da se, pored svih ograničenja i očiglednih razvojnih manjkavosti, snažno modernizuje i po prvi put u svojoj istoriji definiše i kao politička zajednica koja ulaže u nauku i posjeduje mrežu naučnoistraživačkih centara. Međutim, višedecenijski zamah na planu organizacije i kapaciteta u domenu naučnoistraživačkog rada u cjelini je zaustavljen u periodu raspada SFRJ i opšte destrukcije u koju je Crna Gora zapala početkom devedesetih godina¹³. Slom domaće ekonomije kao posljedica raspada jugoslovenske federacije i strateški promašena politika tadašnjih crnogorskih vlasti, dovodi do društvene marginalizacije naučnih djelatnosti.¹⁴ Nakon decenija koje su objektivno značile krupan istorijski iskorak za crnogorsku nauku i društvo u cjelini, postjugoslovenski period simboliše

vanju naučnih djelatnosti, dok se istovremeno formira jugoslovenski fond za finansiranje naučnih djelatnosti. Tri godine kasnije (1968) usvaja se i Zakon o stalnim sredstvima Federacije za finansiranje naučnih djelatnosti, što podrazumijeva izdvajanja u visini od minimum 0,2% za nauku iz federalnog budžeta. *Mala enciklopedija Prosvete*, Beograd 1978, Tom 2, strana 102.

¹² Agroekonomski institut u okviru Agrokombinata „13. jul”, Institut za istraživanje i razvoj Kombinata aluminijuma u Podgorici i Institut za crnu metalurgiju u Željezari „Boris Kidrič” u Nikšiću.

¹³ Nasilni raspad SFRJ, međunarodna izolacija i karakter dominantne politike u Crnoj Gori proizveli su slom domaće ekonomije što se na radikalno negativan način reflektovalo na stanje u naučnim djelatnostima uključujući i gašenje naučnih ustanova i istraživačkih jedinica.

¹⁴ Gase se brojne istraživačke jedinice u privredi, ukidaju se tri instituta (Biološki zavod, Medicinski institut, Institut za društveno-ekonomska istraživanja) koja su radila pri Univerzitetu, nestaju i dva vodeća tržišna instituta (Agroekonomski institut i Institut za istraživanje i razvoj KAP-a).

marginalizacija nauke i istraživačkog rada. Kriza naučnog mišljenja¹⁵ i javnog intelektualnog stava, praćena institucionalnom dekadencijom naučne djelatnosti i kontroverznim stavovima vlasti prema najvišim obrazovnim i naučnim institucijama, obilježila je postjugoslovenski period. U međuvremenu, isforsirana komercijalizacija visokog obrazovanja, redukovanje fakulteta na nastavni proces i suštinska marginalizacija nauke, otvaraju krupna pitanja i dileme u pogledu perspektive crnogorske nauke i profila državne politike. Diskontinuitet u kvalitetu i kvantitetu naučnoistraživačkog rada koji se desio u vrijeme dok se napredni svijet ubrzano tehnološki razvijao, zahtijevaće od buduće državne politike formulisanje nove strategije razvoja i finansiranja¹⁶ nauke i naučnoistraživačkog rada sa osloncem na prevrednovanje sadašnjeg obrazovnog sistema.

3. 2. KONFUZNA SADAŠNJOST I ISKUŠENJA BUDUĆNOSTI

3. 2. 1. POLITIČKA KLASA I NAUKA

Dvije decenije višestranačkog sistema u Crnoj Gori sa stanovišta političke debate o značaju, stanju i dometima crnogorske nauke predstavljaju irelevantan period. Zajednički imenitelj gotovo svih važnijih stranaka je odsustvo kompetentnosti i elementarne posvećenosti pitanjima iz oblasti nauke. Osim poslovične progresivističke demagogije i utilitarnih predizbornih poruka, crnogorska politička klasa do sada nije uspjela da se na iole ozbiljniji način identifikuje sa idejom o društvu znanja ili kompetitivnoj državi zasnovanoj na inovacijama. Uvid u programsku dokumenta¹⁷ crnogorskih političkih partija na najbolji način reflektuje suštinsku ravnodušnost ili površan pristup pitanjima vezanim za nauku i naučne djelatnosti. Gotovo sve političke partije, iako naglašavaju značaj visokog obrazovanja i prosvjete u cjelini, u svojim političkim programima posebno ne prepoznaju nauku i naučnoistraživački rad kao jedan od ključnih faktora u pogledu svojih državnih i društvenih ambicija. Kada su u pitanju vladajuće partije (DPS/SDP), njihov odnos prema nauci se ogleda u slabim dometima aktuelne državne politike, čija su glavna obilježja: normativistički pristup¹⁸, odsustvo produktivne i standardizovane metodologije, kao i

¹⁵ Iako posljednjih desetak godina crnogorsko visoko obrazovanje obuhvata i brojne privatne fakultete i dva privatna univerziteta (Mediteran i UDG), podijeljena su mišljenja u akademskoj i laičkoj javnosti u vezi sa politikom koja je proizvela aktuelni profil crnogorske akademske zajednice. Istovremeno, kao odgovor na kontroverznu društvenu ulogu CANU u proteklih dvadeset godina, formirana je DANU, čime je dodatno potvrđeno da su realni politički problemi potisnuli u drugi plan pitanja nauke i razvoja naučnih djelatnosti.

¹⁶ Trenutno se u Crnoj Gori za nauku manje izdvaja od 0,5% GDB-a, što je mnogo manje od postavljenog Lisabonskog cilja za članice EU (3%).

¹⁷ Politički programi parlamentarnih stranaka: www.sdp.co.me, www.snp.cg.yu, www.promjene.org, www.nova.org.me, www.dpscg.org.

¹⁸ Važeći Zakon o naučnoistraživačkoj djelatnosti iz 2005. do sada nije uspio da u praksi potvrdi afirmaciju ključnih proklamovanih naučnoistraživačkih načela: širenje i produbljivanje naučnih saznanja; razvoj nauke radi povećanja efikasnosti, očuvanja i razvoja opšteg fonda znanja; povećanja efikasnosti naučnoistraživačke djelatnosti i povezivanja organiza-

nepostojanje realne i kongnitivno utemeljene scijentističke vizije. Sve to zajedno u konačnom podrazumijeva i nepostojanje iole značajnijih konkretnih rezultata, tako da se u ovom trenutku ne može govoriti o strateški definisanoj crnogorskoj politici u domenu nauke i tehnologije. S druge strane, programi parlamentarnih opozicionih partija ne nude nikakav relevantan odgovor na stanje u crnogorskoj nauci i dileme koje se otvaraju u pogledu njene perspektive, osim što osnivački politički dokument PZP predstavlja pozitivan izuzetak jer se u njemu makar apostrofiraju značaj razvoja nauke i tehnologije za dobrobit crnogorskog društva. Dalje, osvrnemo li se na političku praksu u posljednjih desetak godina, vidjećemo da se potvrđuje indiferentnost i nesposobnost demokratskih političkih organizacija da formulišu bilo kakvu stratešku percepciju razvoja naučnih djelatnosti u Crnoj Gori. Okolnosti su dodatno ironične ako konstatujemo da je razumijevanje pitanja iz domena nauke od strane demokratskih partija u zaostatku u odnosu na vrijeme monopolističke komunističke partije. Nesumnjivo je da su destruktivna vremena i specifični crnogorski dekadentni politički i društveni uslovi uticali na marginalizaciju nauke u dosadašnjim političkim raspravama. Međutim, valja primijetiti da nije realno očekivati da se razvije ozbiljnija državna strategija razvoja nauke ako ne postoji većinska ili konsenzualna volja političke klase. U tom pogledu neophodnost produktivne političke volje nije moguće zamijeniti konceptom neutralne posvećenosti države naučnim djelatnostima. Stvaranje društva znanja, osim što zahtijeva uspješan metodološki okvir i realno formulisanoj politici, pretpostavlja optiranje snažnog političkog legitimiteta. Takav legitimitet u uslovima limitiranih institucionalnih i stručnih kapaciteta predstavlja bitnu pretpostavku značajnijeg državnog razvoja. Zato je važno konstatovati da je Crnoj Gori potrebna inovirana politička klasa da bi se uspostavio i razvio funkcionalan nacionalni inovacioni sistem. Politička podrška parlamentarnih stranaka jasno formulisanoj viziji crnogorskog razvoja na bazi implementacije – metodološki, institucionalno i finansijski održive – ideje o društvu znanja, zahtijeva novi demokratski diskurs i futurističku doktrinu u pogledu budućnosti Crne Gore. Crnogorska politička klasa za sada ne predstavlja garant izgradnje kompetitivne države na globalnom tržištu. Konačno, važno je razumjeti da potrebne promjene na planu nauke i naučnoistraživačkog rada neće dati odgovarajući rezultat ako je to posljedica sporadičnog pritiska spoljnog faktora (briselska administracija u kontekstu EU inte-

cija u oblasti nauke, obrazovanja i privrede; uključivanja u Evropski istraživački prostor i okvirne programe Evropske unije za naučnoistraživačku djelatnost; slobode i autonomije naučnog stvaralaštva; obrazovanja vrhunskih stručnjaka za istraživanje i razvoj; održivog razvoja i zaštiti i unapređenju životne sredine; međunarodnih mjerila kvaliteta; većeg ulaganja u naučnoistraživačku djelatnost; povezivanja lica koja se bave naučnoistraživačkim radom na državnom i međunarodnom nivou. Istovremeno, osmogodišnja strategija naučnoistraživačke djelatnosti usvojena od strane Ministarstva prosvjete i nauke 2008. god. teško da može predstavljati relevantan okvir za redefinisavanje aktuelnog stanja u naučnim djelatnostima i projektovanje razvoja crnogorske države putem odgovarajućeg dinamičnog i održivog inovacionog sistema.

gracija), već je od presudnog značaja unutrašnja redefinicija državne i ukupne politike prema koncepciji obrazovnog i naučnog razvoja Crne Gore.

3. 2. 2. FUTURISTIČKA POLITIKA

Crnoj Gori je neophodna stratezijski definisana futuristička politika. Razumijevanje globalističkih procesa, slabljenje nacionalnih država, međunarodni integrativni procesi u čijem središtu su dinamični inovacioni razvojni modeli zahtijevaju napuštanje anahronih političkih gledišta. U tom smislu je nužna temeljita javna debata o perspektivama i prioritetima crnogorskog društva, koja bi u konačnom dovela do formulisanja održive i kompetentne strategije razvoja naučnoistraživačkih djelatnosti i stvaranja inovacionog društvenog ambijenta. Nova crnogorska politika fokusirana na budućnost podrazumijeva promjenu važećih zakonodavnih rješenja (novi regulativni okvir¹⁹), prevrednovanje sadašnjeg institucionalnog obrazovno-naučnog okvira, redefinisane političke uprave u domenu naučne djelatnosti (poseban državni resor²⁰), i trajno rješavanje problema finansiranja preferiranog naučnoistraži-

¹⁹ Potreban je novi zakon o nauci prethodno oslonjen na metodološki istraženu realnost i realno definisane razvojne ciljeve. Trenutno u Crnoj Gori postoji niz neusklađenih sektorskih i posebnih strategija koje, bez obzira na njihove individualne vrijednosti i nedostake, zamagljuje donošenje cjelovite i konzistentne naučne i tehnološke vizije razvoja Crne Gore. Istovremeno, Crna Gora što prije mora pravno zaokružiti institucionalnu zaštitu svih oblika intelektualne svojine, što pored usvajanja ostatka neophodne regulative (trenutno je donesen samo Zakon o patentima), podrazumijeva i intenzivnija ulaganja u razvoj novoformiranog Zavoda za intelektualnu svojinu.

²⁰ Crnoj Gori je potreban poseban i dugoročan resor posvećen nauci i afirmaciji naučnoistraživačkog rada. Aktuelni limitirani departman u okviru Ministarstva prosvjete ne može da bude rješenje za institucionalizaciju „društva znanja” jer su nadležnosti u ovom resoru u najvećoj mjeri samo bazične za razvoj nauke, s obzirom na to da se Ministarstvo mora dominantno baviti cjelinom obrazovnog sistema, uključujući važnu socioekonomsku i političku komponentu koja je prirodno izvan interesovanja ustanove posvećene isključivo naučnim problemima. U tom smislu dovoljno je pogledati nadležnosti Ministarstva prosvjete i nauke koje su regulisane Uredbom o organizaciji državne uprave („Sl. list Crne Gore”, br. 59/09 od 04. 09. 2009, 15/10 od 23. 03. 2010), gdje na pitanja relevantna za nauku otpada svega mali dio propisanih poslova (Ministarstvo prosvjete i nauke vrši poslove uprave koji se odnose na: projektovanje, izgradnju i razvoj obrazovno-vaspitnog sistema; uslove za osnivanje i rad obrazovno-vaspitnih ustanova i organizacija; organizaciju rada obrazovno-vaspitnih ustanova; sistem finansiranja ustanova i organizacija obrazovanja i vaspitanja; finansiranje dopunske nastave na maternjem jeziku djeci građana Crne Gore koji se nalaze na privremenom radu i boravku u inostranstvu; donošenje, odnosno odobravanje obrazovnih programa za predškolsko vaspitanje i obrazovanje, osnovno obrazovanje i vaspitanje, srednje opšte obrazovanje, stručno obrazovanje, vaspitanje i obrazovanje djece sa posebnim potrebama i obrazovanje odraslih; rukovodeće kadrove u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, donošenje normativa o profilu i stručnoj spremi za nastavnike, stručne saradnike i saradnike u nastavi u obrazovno-vaspitnim ustanovama, donošenje programa stručnog usavršavanja i napredovanja nastavnika, stručnih saradnika i saradnika u nastavi u obrazovno-vaspitnim ustanovama; normative školskog prostora, opreme i nastavnih sred-

vačkog rada. Crnoj Gori je potrebna državna politika koja će podsticati konkurenciju na tržištu znanja (permanentni naučni konkursi i projektno finansiranje²¹), ali istovremeno i politika koja će se zasnivati na očuvanju i razvoju koncepta respektabilnog državnog obrazovanja²² i dugoročnom modelu umrežavanja državnog interesa, akademskih i ekspertskih resursa i inovacionog poslovnog sektora. Tripartitna mreža koja bi uključivala transparentnu i jasnu državnu politiku, akademske i istraživačke naučne resurse i inovacioni kompanijski potencijal (država + naučne i istraživačke ustanove + tržište), treba da postane organizaciona struktura na osnovu koje će razvijati novi pristup nauci i tehnologiji u Crnoj Gori koji bi imao tendenciju preporoda.²³ Istovremeno, takva politika pretpostavlja infrastrukturno podizanje minimalnog nacionalnog obrazovanja na stepen srednjih škola,²⁴ kao i dugoročnu projekciju visokoobrazovanih Crnogoraca na nivo koji će u znatnoj mjeri prevazići aktuelno učešće građana sa fakultetskom diplomom u ukupnom broju stanovnika.²⁵ Konačno, ideja o primjeni sinkretističke opcije zasnovane na povezanosti obrazova-

stava za predškolsko, osnovno, specijalno i srednje obrazovanje i domskih usluga; opremu, smještaj i ishranu učenika i studenata, normative troškova rada obrazovno-vaspitnih ustanova; normative vannastavnog osoblja u obrazovno-vaspitnim ustanovama, izdavanje udžbenika i udžbeničke literature; nadzor nad zakonitošću rada ustanova u oblasti obrazovanja i nauke; visokog obrazovanja; ostvarivanje prosvjetno- kulturne djelatnosti pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica koji žive u Crnoj Gori; stručno usavršavanje i obrazovanje građana Crne Gore koji se nalaze na privremenom radu u inostranstvu i njihove djece; razvoj naučnoistraživačke djelatnosti; razvoj naučnih i istraživačkih organizacija i službi, razvoj nauke i primjenu naučnih dostignuća u pojedinim područjima; poslove tehnološkog razvoja; sistem finansiranja ustanova, organizacija i službi u oblasti nauke; pripremu nacionalne politike, strategije i akcionih planova za mlade; izgradnju i razvoj sistema sporta, upravni nadzor u oblastima za koje je ministarstvo osnovano, kao i druge poslove koji su mu određeni u nadležnost.)

²¹ Ovo podrazumijeva eliminaciju svih oblika sinekurističkog finansiranja naučnih ustanova.

²² Državna politika mora da podvrgne ozbiljnoj analizi aktuelno stanje u visokom obrazovanju i da, imajući u vidu realne domaće kapacitete i prethodno definisani koncept razvoja Crne Gore, izvrši strukturnu reformu državnog univerziteta u cilju njegovog trajnog institucionalnog osposobljavanja za poziciju neprikosnovenog lidera u domaćoj akademskoj zajednici. Ovakav pristup podrazumijeva eliminaciju svih dosadašnjih oblika provincijalizacije, komercijalizacije i nastavno-naučne vulgarizacije državnih fakulteta.

²³ Ilustrativan je primjer Finske koja po svim obrazovnim i naučnim pokazateljima predstavlja zemlju čiji je društveni preporod fascinant. Finska je, posvećena konceptu državnog obrazovanja i ulaganju u naučne i tehnološke inovacije, za nekoliko posljednjih decenija prešla put od nedovoljno razvijene do visokorazvijene zemlje, koja je po svim obrazovnim mjerilima jedan od svjetskih lidera.

²⁴ Crna Gora bi trebalo da radikalizuje prosvjetnu politiku i na taj način što bi srednje obrazovanje proglasila ustavnom obavezom. U pravcu ovog razmišljanja treba imati u vidu činjenicu da ključna prednost malih država u globalizovanom svijetu jeste nivo obrazovanja i znanja koje posjeduju.

²⁵ Trenutno, manje od 7% građana Crne Gore posjeduje fakultetsku diplomu, što ne predstavlja bilo kakvu garanciju za iole snažniju razvojnu politiku.

ne nacije i institucionalizovane mreže naučnih i inovacionih projekata treba da bude u središtu dugoročne crnogorske državne politike. Za razliku od niza loših primjera iz dalje i bliže prošlosti, kada je crnogorska vladajuća politika bila talac retrogradnih ili inferiornih političkih stanovišta, budućnost Crne Gore je jedino moguće graditi na definisanju državne politike koja bi podrazumijevala stalnu posvećenost ubrzanom razvitku naučnoistraživačkih projekata primjerenih realnim razvojnim potrebama. Jasna, realna, istrajna i stabilna futuristička politika je jedini odgovor na iskušenja koja donosi budućnost sve više globalizovanog svijeta. U tom smislu, državna politika mora biti stalno uporediva sa međunarodnim mjerilima, ne samo da bi se izbjegle provincijalne zamke i štetočinska politička demagogija već da bi se odista izgradili kriterijumi za politiku koja je spremna da svoje domete mjeri internacionalnom kompetitivnošću crnogorske države.²⁶ Nacionalni cilj mora postati formulisanje i implementacija naučnoistraživačke i obrazovne politike koja će omogućiti da do polovine XXI vijeka Crna Gora bude u cjelini umrežena u leaderski dio budućeg svijeta, pri tom primarno uključujući državnu i društvenu poziciju unutar Evropske unije i evropske civilizacije.

²⁶ Evropska politika je u značajnoj mjeri bazirana na nužnosti impresivnog naučnog rasta o čemu već dugi niz godina svjedoče brojni institucionalni i razvojni projekti (*Politika u oblastima istraživanja i tehnologije – Ugovorna osnova čl. 63–173 Ugovora o EZ, Instrumenti: EUREKA, Zajednička istraživačka centrala, Peti okvirni program EZ u oblasti istraživanja, tehnološkog razvoja i demonstracije 1999, Inicijativa EU Komisije za stvaranje evropskog prostora za istraživanje januar 2000, ESPRIT – 1984. Evropski program strategije za istraživačke i informacione tehnologije, EUREKA (Evropska agencija za koordinaciju istraživanja), čiji su nosioci privatna i državna preduzeća; tehnološka politika je jedinstvenim evropskim aktom (1987), Ugovorom iz Mاستrihta (1993) i Ugovorom iz Amsterdama (1999) pravno postala sastavni dio EU.*)